

תוכן עניינים מפורט

- 21 ..... פרק א
חיוב התפילה מן התורה 21 / התפילה שייכת לכל אדם 23
- 26 ..... פרק ב
ההבדל בין קריאת שמע לתפילת עמידה 26 / הפשטה א: תיאורים
גשמיים 28 / הפשטה ב: המידות האלוקיות 31
- 38 ..... פרק ג.
השמות מכוונים לבורא עצמו כפי שהוא מתלבש בספירות 38
- 42 ..... פרק ד
מדוע השמות נבדלים זה מזה? 42 / החלוקה היא מצד ההשפעה
לעולמות המוגבלים 44
- 50 ..... פרק ה
"לפי מעשי אני נקרא" 50
- 54 ..... פרק ו.
השמות אינם מכוונים על העצמות כפי שהיא 54 / רק העצמות
המלוכשות בספירה נקראת בשם 55
- 61 ..... פרק ז.
כוונה בשמות או פנייה לה? 61 / ההבדל בין המידות לשמות 62 /
כוונה בשמות אינה פנייה למידותיו 65 / כוונה נכונה פועלת בקלות 68
- 74 ..... פרק ח
קושיית הריב"ש 74 / בין המשל לנמשל 76 / בקשה חריגה דורשת
זכות גדולה 78

- פרק ט** 83
 תכלית ההלל - המשכת הארה לעשר הספירות 83 / הכוונה בשם
 מסייעת לבקשה להתקבל 91
- פרק י** 94
 קושיות על עבודת הייחודים וחשיבותה 94 / הייחוד הוא גילוי האור
 במדרגה התחתונה 98 / אי אפשר להמשיך את האור ישירות למטה
 101 / משל מסדר המשכת אור הנפש באדם 103
- פרק יא** 109
 ייחוד הוא תוספת הארה חדשה מאור אין סוף 109 / בקריאת שמע
 נמשכת הארה כללית ובשמונה עשרה היא מתגלה בפרטים 112 /
 ההמשכה בקריאת שמע היא מעין ההמשכה הכללית שבראש השנה
 114 / בניין הנוקבא וההמשכה הפנימית בשמונה עשרה כדוגמת חגי
 תשרי 121
- פרק יב** 128
 חסד וגבורה בפרשות קריאת שמע 128 / התהוות החוכמה יש מאין
 134 / יש מאין ועילה ועלול בנפש האדם 142 / הנמשל בהשתלשלות
 העולמות 145 / לגבי אור אין סוף - הכול שווים 150
- פרק יג** 157
 ייחוד הוא המשכה מאור אין סוף בעולמות 157 / קריאת שמע היא
 ייחוד אבא ואימא 161 / "ה" אלקינו" - ייחוד אבא ואימא 167 / "ה"
 אחד" - ייחוד זעיר ונוקביה 169
- פרק יד** 175
 "שמע ישראל" - רצוא ושוב 175 / שם מ"ב - עלייה והסתלקות 183 /
 פרשת שמע - אהבה בבחינת עלייה והסתלקות 185
- פרק טו** 191
 "והיה אם שמע" - צמצום ההשפעה 191

- 199 ..... **פרק טז**
ההארה נמשכת על ידי העלאת מים נוקבין בבחינת "בכל מאדך" 199 /
איך יכול נברא מוגבל לעורר את האין סוף? 204 / אהבת "בכל מאדך"
היא למעלה מגבולו של האדם 208
- 217 ..... **פרק יז**
המשכת המוחין לזעיר ונוקביה 217 / בקשת השפעות על ידי עשר
הספירות 220
- 224 ..... **פרק יח**
"שמע ישראל" - ההמשכה תלויה בישראל 224 / "ה' אלקינו" -
המשכה בחוכמה ובבינה 228 / "ה' אחד", ולא 'יחיד' - ביטול העולמות
לאולקות המתלבשת בהם 232
- 245 ..... **פרק יט**
"אחד" - עצמות, חוכמה ומלכות 245 / התהוות הריבוי על ידי הדיבור
247 / שורש הדיבור הוא בחוכמה 251 / העצמות האלוקית היא
למעלה מגדר חוכמה 254
- 258 ..... **פרק כ**
מחנות המלאכים יונקים משנים עשר גבולי אלכסון 258 / ריבוי
המלאכים מתהווה מן הדיבור 262 / המלאכים מוגבלים מחמת
הצמצומים שבמלכות 266 / ה'גודים', שהם המידות הנולדות
מהבינה, אינם מוגבלים 269
- 275 ..... **פרק כא**
צירופי האותיות נוצרים מן החוכמה המבקעת את המידות 275 / ללא
הארת החוכמה המידות הן סתומות 278
- 283 ..... **פרק כב**
החוכמה עצמה היא למעלה מהתחלקות 283 / גם ההמשכה מהחוכמה
למידות אינה שייכת להתחלקות 285 / המשכת החוכמה היא ירידה
גדולה 288 / האות א' היא מקור התהוות החוכמה 289 / כל העולמות
בטלים לאין סוף 293 / התבוננות ב"אחד" מביאה למסירות נפש 294

- 299 ..... **פרק כג.**
 בין בריאה לאצילות 299 / הנברא מודה על האמת אך לא משיג אותה
 305 / מיחסי עילה ועלול לא נוצר יש נפרד 309 / ייחודא תתאה הוא
 ביטול היש דווקא 313
- 318 ..... **פרק כד**
 המסך שבין אצילות לבריאה 318 / הכיסא כמשל לפרסא 321 / שורש
 הפרסא ממקיפים עליונים 325 / התעוררות המקיפים על ידי עבודת
 "בכל מאדך" 329
- 332 ..... **פרק כה**
 כוח האין סוף ניכר דווקא בבריאה יש מאין 332 / כוח האין סוף
 איננו מתגלה בנאצלים 338 / בבריאת הגשמיות ניכר כוח האין סוף
 ביותר 341
- 346 ..... **פרק כו.**
 הארת הקו מתגלה במלכות יותר משאר הספירות 346 / דווקא
 במלכות מאיר הכתר העליון 350 / בהתהוות הגשמיות נעוצה מדרגת
 אדם קדמון 354 / שתי דרגות בהתהוות יש מאין 358
- 364 ..... **פרק כז.**
 עיקר התהוות היש הוא מהסובב 364 / דילוג הערך הוא מכוח אור אין
 סוף 368 / הסובב הוא רק הארה ולא עצמות ומהות 373
- 376 ..... **קיצור הפרקים.**
- 381 ..... **מפתח ערכים.**

הקדמת העורך

א. המאמר "שורש מצוות התפילה"

בשמחה ובהודיה לה' אנו מגישים בפני קהל לומדי החסידות את הכרך הראשון מ"שורש מצוות התפילה", בביאור הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ ע"ה.

המאמר "שורש מצוות התפילה" נכתב על ידי אדמו"ר ה"צמח צדק", ר' מנחם מנדל שניאורסון (כ"ט באלול תקמ"ט - י"ג בניסן תרכ"ו), האדמו"ר השלישי בשושלת חסידות חב"ד. מהדורה ראשונה של המאמר נכתבה בהיות המחבר כבן שבע עשרה, אך הנוסח שלפנינו הוא כנראה מהדורה מאוחרת יותר, שנוספו לה הערות ועניינים רבים. "שורש מצוות התפילה" הודפס כחלק מהספר "דרך מצוותיך - טעמי המצוות", החל מההוצאה הראשונה (פולטבה תרע"א), אך הוא קובע ברכה לעצמו הן מצד אורכו והן מצד תוכנו.

הרבי ה"צמח צדק" היה אישיות יוצאת דופן ורבגונית. מלבד היותו רבי של חסידים, הוא היה גם פוסק הלכה ומנהיג יהודי שנאבק בהתפשטות תנועת ההשכלה ובגיוס נערים לצבא הרוסי. תפקיד חשוב היה ל"צמח צדק" בליקוט, סידור והדפסה של כתבי חסידות. הוא היה עורך יסודי, ועסק שנים רבות בעריכת מאמרי החסידות של סבו הגדול, רבי שניאור זלמן מלאדי, הידוע כאדמו"ר הזקן בעל התניא. בעידודו של הסב, הוא אף הוסיף הגהות וביאורים למאמרים אלו, ודאג להוצאתם לאור בספרי "תורה אור" ו"ליקוטי תורה". עם זאת, את כתביו שלו לא הוציא לאור בחייו, והם לא הגיעו לידי עריכה כראוי להם. הדבר ניכר גם במאמר שלפנינו שעל פי מניין פרקיו מגיע עד לפרק מט, אך פרקים לו-לז חסרים. כמו כן, פרק טו מסתיים במשפט קטוע, וישנם מקומות רבים שבהם הניסוח אינו בהיר די הצורך.

אף על פי כן, חשיבות גדולה נודעה לספר "דרך מצוותיך" בכלל, ול"שורש מצוות התפילה" בפרט. במקומות רבים באגרותיו מציע כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע למתחילים בלימוד חסידות ללמוד את "דרך מצוותיך", שהוא קל יחסית להבנה וכולל ביאורי חסידות מכמה סוגים.¹ את המאמר "שורש מצוות התפילה" מנה כ"ק אדמו"ר

1. ראה אגרות קודש כרך יז איגרת ו'רנה; כרך טו איגרת ה'תרט; כרך ה איגרת א'שב; כרך ד איגרת א'קעא ועוד.

בין כמה מקומות שבהם ניתן למצוא את "הנקודות העיקריות דתורת החסידות והשקפתה"².

אדמו"ר הרשב"ב (ר' שלום דובער מליובאוויטש) מסביר באחת משיחותיו שאדמו"ר הזקן בעל התניא "פתח את הצינור של מסירות נפש על עבודת ה' בתפילה, להיות מחובר לעצמות אין סוף. חסידות מעמידה את החסיד פנים אל פנים עם עצמות אין סוף"³. הגדרה תמציתית זו היא במידה רבה עניינו של "שורש מצוות התפילה". לאורך פרקי המאמר, מנסח הרבי ה"צמח צדק" את אופן עבודת התפילה בדרכה של חסידות חב"ד שהיא דרך של התבוננות - לא רק במילות התפילה, אלא מתוכן ובאמצעותן - בעומק היחס בין האדם והעולם הרואים את עצמם כ"יש נפרד", לבין עצמות הבורא, האין סוף שמעבר לכל שם והגדרה.

ב. ביאור הרב עדין אבן-ישראל

הרב עדין אבן-ישראל שטיינזלץ לימד את פרקי המאמר במסגרת שיעורו השבועי ב"חוגי חן למשנת חב"ד". שיעורים אלה, שנועדו לקהל הרחב, נמשכו ברצף למעלה מחמישה עשורים והיוו את הבסיס גם לביאורו הידוע לספר התניא. על פי רוב, עסקו השיעורים בכתביו של בעל התניא, אך כמה פעמים הקדיש הרב את שיעורו למאמרים נבחרים מתוך "דרך מצוותיך", ול"שורש מצוות התפילה". הביאור שלפנינו נערך מתוך סדרת שיעורים שנמסרה בשנת תשמ"ד.⁴

דרכו של הרב בביאורי החסידות הייתה אופיינית הן בסגנונה והן בתוכנה. בשיעוריו היה קורא את לשון המאמר במבטא הדיבור הרגיל ולא בהברה החסידית, ונמנע משימוש בביטויים מקוצרים השגורים בפי 'יודעי ח"ן'. דיבורו היה מונוטוני ומיושב למראית עין, ובה בשעה ערני ומלא חיוניות. הוא ניתח את הנושאים לפרטיהם באופן אינטלקטואלי, ירד לעומקם והרחיב את יריעת ההסבר על ידי דוגמאות ומשלים מעולם ומלואו, אך לא פעם בקעה את המילים המדודות נימה של התרגשות פנימית ושל סערת נפש.

בדרך כלל, לא נהג הרב לקרוא פסקה של מאמר במלואה ואחריה להציע את הסבריו. ביאורו היה משולב בין המילים, כשהוא מוסיף מילות קישור והסבר ושומר על רצף הקריאה. יתרונה של דרך ביאור זו הוא בהבהרת כל מילה וכל משפט במקומם במאמר, וחשיבות מיוחדת יש לה כאשר דברי המחבר אינם מנוסחים בבירות גמורה.

בשיעוריו היה הרב מכוון את דבריו אל השומעים, ומתאים את הסבריו לעולמם ולמחשבתם. הספר שלפניכם הוא, אפוא, ניסיון להעביר התרחשות שהיא בבחינת

2. אגרות קודש כרך יא איגרת ג'תסג.

3. לוח "היום יום" כו ניסן.

4. סדרה נוספת, משנת תשס"ט, זמינה לצפייה באתר "מרכז שטיינזלץ".

'תורה שבעל פה' ל'תורה שבכתב'. השתדלנו לשמר את החיות, את הסגנון ואת שטף הדברים, ויחד עם זאת להציע אותם באופן המתאים לספר מודפס.

מכיוון שדרכו של הרב הייתה להשתמש תמיד 'בלשון בני אדם', גם כשעסק בסוגיות סבוכות ועמוקות, נוצר לעיתים הרושם שביאוריו נועדו רק להפצת המעיינות 'חוצה', ולא היא. גם הבקיא והרגיל יפיק מהם תועלת מרובה, באשר הם מקרבים את ההשגה האלוקית ומסייעים לה להיקלט בכלי השכל. והרי ידוע, שעיקר עניינה של תורת חסידות חב"ד הוא הלבשת העניינים האלוקיים בשכל של הנפש הבהמית, ומעלות רבות לעבודה זו.⁵ יתר על כן, במובנים רבים, ביאורי החסידות של הרב אבן-ישראל אינם רק פירוש אלא גם תרגום. הם מתרגמים את עולם הרעיונות של החסידות ואת דרך העבודה החסידית אל שפת המחשבה ואל מבנה הנפש של אדם בן זמננו, ובכך פותחים הביאורים הללו פתח ממשי עבור כל המעוניין להיכנס ולצעוד בדרך שאותה סללו אבות החסידות.

ג. מאפייני המהדורה

נוסח המאמר במהדורה זו זהה לנוסח המופיע בספר "דרך מצוותיך" הנדפס (קה"ת תשנ"א ותשס"ו)⁶, אך הוא מנוקד ומפוסק. מערכת "חסידות בהירה" העמידה לרשותנו את הטקסט המנוקד פרי עמלם, ועל כך תודתנו נתונה להם. יחד עם זאת, הניקוד הסופי וסימני הפיסוק הם על אחריותנו בלבד.⁷ כמו כן פתחנו את כל ראשי התיבות והקיצורים, גם כאלה השגורים על פיהם של לומדי חסידות בצורתם המקוצרת.⁸ מלבד

5. באחד ממאמריו (ד"ה פזר נתן תרצ"ב), מונה הרבי הרי"ץ שלושה יתרונות לעבודה זו, וזו לשונו (ההדגשות אינן במקור):

הנפש האלוקית והנפש הבהמית הם הפכים זה מזה, ומכל מקום אנו רואים דבר פלא שיש חבור וקשור דהנפש האלוקית עם הנפש הבהמית, והיינו דהנפש האלוקית בהתלבשותו בגוף ונפש הבהמית, הרי ישכיל וישיג הנפש האלוקית את [ה]אלקות בהלבשה בשכל דנפש הטבעית, והוא מה שיכול לקרב כל דבר השגה אלקית בכל פרט ופרט להבינו במשלים ודמיונות בדברים גשמיים, ואז... ישיג הנפש האלוקית את אלקות במוחש על ידי הדברים הגשמיים...

ועוד זאת, דעל ידי המשלים ודמיונות יבין וישיג הנפש הבהמית גם כן את אלקות, שהרי המשלים הם דברים גשמיים, ועל ידי המשל בא אל הנמשל להשיג את הענין האלקי, נמצא... דבהתלבשות שכל דנפש האלוקית בשכל דהנפש הבהמית, הנה נעשה הביורור דשכל דנפש הבהמית, מה ששיג אלקות ומתאחד ונכלל בהשכל דנפש האלוקית. וכן על ידי זה מברר ומזכך הנפש האלוקית את חלקו בעולם, והיינו הדברים הגשמיים אשר על ידם משיג אלקות, הרי הוא רואה בהם ענין האלקי, והיינו מה שרואה פרטי הנמשל בהמשל ואיך שהם דבר אחד ממש, ואז אין הגשמי מעלים ומסתיר עליו, אדרבה, שעל ידי זה רואה אלקות בגלוי ובמוחש ממש. וזהו שהנפש האלוקית על ידי התלבשותו בנפש הבהמית הרי הוא מאיר ומזכך את הנפש הבהמית ואת חלקו בעולם.

6. ובכלל זה ההערות שהובאו בשולי הגיליון מגוף כתב יד המחבר, המופיעות מתחת לטקסט המאמר.

7. מכיוון שביאור הרב משלב בתוך הטקסט של המאמר מילות בהירה, ייתכן חוסר התאמה בניקוד הטקסט ופיסוקו בין המופיע בביאור לבין המקור.

8. כך, למשל, נכתב כאן 'שם הויה' ולא 'שם הוי', ו'א"ק' נכתב 'אדם קדמון'.

זאת לשונו של המחבר נשמרה כדיוקה, גם כאשר היא שונה מן הצורה הדקדוקית המקובלת. בנוסח הנדפס לא חולק המאמר לפסקאות, למעט חלוקת הפרקים, אך במהדורה זו מתחילה פסקה חדשה בראשית כל עניין על מנת להקל על הלומד.

מלבד הביאור הרציף מכילה מהדורה זו כמה תוספות המסייעות ללימוד. בראשית כל פרק מובאים כמה משפטי פתיחה שמטרתם לקשר את הפרק לקודמיו,⁹ ולאורך הפרק נוספו כותרות משנה שנועדו להקל את ההתמצאות ברצף העניינים.¹⁰ הסברים והרחבות החורגים מן הביאור הרציף של תוכן המאמר הופרדו מן הביאור, והם צבועים באפור בשולי העמוד. אף על פי שהם מכילים עושר של הרחבה והעמקה, ניתן לדלג עליהם במידת הצורך. הערות קצרות יותר ומאמרים מוסגרים של הרב נמצאים בהערות השוליים, לצד מראי המקומות של העורכים. בכל מקום שבו מופיע ציטוט ללא מראה מקום, או מראה מקום ללא ציטוט, הן בגוף המאמר והן בביאור הרב, השתדלנו להביא לו מקור לפי עניות דעתנו. לכל ההפניות לספרות חז"ל ולראשונים, לכתבי הקבלה ולתורת החסידות יש להתייחס כציונים בדרך אפשר בלבד. בסוף הספר הובאו קיצורי הפרקים ונוסף מפתח עניינים מפורט. המפתח נועד לסייע ללומדים באיתור נושאים, ביטויים ואף ציטוטים מרכזיים שהופיעו במאמר או התבארו בביאור.

ד. תוכן הכרך הראשון

במאמר "שורש מצוות התפילה" שלפנינו ארבעים ושבעה פרקים, מתוכם מכיל הכרך הנוכחי את פרקים א-כז. וזה תוכנם הכללי:

פרק א – דיון מקדים בגדריה ההלכתיים של מצוות התפילה.

פרק ב – הפרק פותח בעניינין של קריאת שמע ותפילת העמידה לפי הקבלה, ומציע הקדמות חשובות לעיסוק במושגי הקבלה.

פרקים ג'י – כדי להסביר את מהותה של עבודת הייחודים בתפילה מתבארים כאן כמה היבטים ביחס בין הקב"ה לבריאה.

פרקים יא-טז – פרקים אלו מוקדשים לביאור כיצד ייחוד המידות בקריאת שמע ממשיך אור חדש מן האין סוף.

פרק יז – בפרק זה מבואר כיצד יורד האור שנמשך בקריאת שמע לעולמות התחתונים בתפילת שמונה עשרה.

פרקים יח-כב – פרקים אלו חוזרים לעסוק בקריאת שמע, ובעיקר בפסוק הראשון ובביאור המילה "אחד".

9. ראוי לציין, שהמחבר קורא למקטעי המאמר "אותיות", וכך הוא מציין אליהם בגוף המאמר. אף על פי כן, במהדורה זו הם מצוינים כ"פרקים" הן לשם בהירות הכוונה והן כדי למנוע בלבול עם ביאורים העוסקים באותיות האלפבית עצמן.

10. כותרות אלו נמצאות גם בתוכן העניינים המפורט וניתן לסקור אותן שם בסקירה אחת.

פרקים כג-כז – מתוך ביאור עניינו של "ברוך שם כבוד מלכותו", עוסקים פרקים אלו במושג ההתהוות יש מאין.

ספר זה מהווה נדבך נוסף בפתיחת אוצרות חסידות חב"ד לקהל לומדים רחב, בשפה עכשווית, בהירה ונגישה. יהי רצון שיתקבלו הדברים על דעת לומדים חדשים גם ישנים, שיהיו לעילוי נשמתו של הרב עדין אבן-ישראל שזכה וזיכה את הרבים, ושנזכה להוסיף בהפצת המעיינות חוצה.

מאיר קליין
אלול תשפ"ב

מבוא

המאמר שלפנינו הוא חלק מן הספר "דרך מצוותיך" שכתב ר' מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש, השלישי בשושלת האדמו"רים של חב"ד, הידוע בכינוי ה"צמח צדק". ר' מנחם מנדל היה נכדו של ר' שניאור זלמן מלאדי, בעל התניא, וגם חתן בנו. קשר קרוב במיוחד היה לנכד זה עם סבו משום שהוא התייתם בגיל צעיר מאוד, והסבא למעשה גידל וחינך אותו כל ילדותו. מגיל שלוש בערך עד שנות העשרים שלו הוא למד אצל ר' שניאור זלמן ונחשב לתלמידו המובהק.

ישנם צדדים רבים של דמיון בין ר' מנחם מנדל לסבו הגדול. בצורת המחשבה ובסגנון הכתיבה שלו הוא מדלג כביכול על הדור שקדם לו – של חותנו, ר' דובער בנו של ר' שניאור זלמן – וחוזר אל דרכו של הסבא. כסבו, היה גם הוא איש הלכה גדול, וספר השאלות והתשובות שלו "שו"ת צמח צדק" הוא מקור הלכתי חשוב.

ר' מנחם מנדל שימש אדמו"ר לעשרות אלפי חסידים, ועסק הרבה גם בבעיות ציבוריות שנגעו לכלל היהדות ברוסיה, מה שאילץ אותו לא פעם לנסוע לעיר הבירה פטרבורג כדי לשאת ולתת עם השלטונות. על אף עיסוקיו אלה, הוא כתב כמות עצומה של דברי חסידות. סדרת הספרים "אור התורה", המאגדת מאמרים שכתב על כל התנ"ך, מונה למעלה מעשרים כרכים, ואינה מקיפה את כל יצירתו.

הספר "דרך מצוותיך" הוא ספרו הראשון, ואת המאמר "שורש מצוות התפילה" הוא כתב כשהיה בן שבע עשרה פחות או יותר.¹ המאמר הזה ארוך באופן ניכר משאר המאמרים בספר, ומכיל כמעט חמישים פרקים. ואף על פי כן, נראה שהוא לא הגיע לידי סיום.

למרות המשתמע מכותרתו, המאמר אינו עוסק רק בעיקרה ובשורשה של מצוות התפילה, אלא בהיקפים גדולים הרבה יותר. בדומה למצוות אחרות הנידונות ב"דרך מצוותיך", נפתח הדיון כאן במובאות ממוני המצוות, אך כאן הוא ממשיך בכירור הלכתי של מעמדה של מצוות התפילה. בהמשך נכנס המחבר לשאלות מהותיות

1. למאמר זה קשר מיוחד לר' שניאור זלמן, בעל התניא. מסופר, שבצעירותו כתב ה"צמח צדק" חסידות בחשאי, וסבו רצה לראות את כתביו. הוא ביקש מאשתו של ה"צמח צדק", שהייתה אף היא נכדתו, להביא לו את הגיליונות שכתב בעלה. ר' שניאור זלמן שמח והתפעל כל כך מן הדברים, שהוא קרא לשניים מזקני החסידים ובירך בפניהם ברכת "שהחינו" בשם ומלכות.

יותר בנוגע לעצם משמעותה של התפילה על פניה השונים: כשאדם מתפלל תפילת בקשה, האם יש לו זכות לבקש? האם הוא יכול לצפות שבקשתו תתקבל? כשהוא מודה ומהלל, האם הקב"ה זקוק לשבחים הללו? ועוד. המאמר דן בחלקיה השונים של התפילה, ונדרש לעיתים לביאור מדוקדק של מילותיה, ובפרט בפסוקי קריאת שמע. כל אלה הם שכבה אחת של הדיון. במקביל, קיימת שכבה נוספת, עמוקה יותר, העוסקת במכלול היחסים בין הקב"ה והעולם: כיצד הוא מחיה את העולמות ומהווה אותם, ויחד עם זאת, נעלה מהם לאין ערוך? כיצד ראוי לפנות אליו, ומה פועלת פנייה זו הן על האדם והן בדרגות נעלות של המציאות?

בתמצית, המאמר אינו דן במצוות התפילה כשלעצמה, אלא ב"שורש מצוות התפילה". רבים ממוני המצוות סוברים שהתפילה היומיומית אינה מצוות עשה מן התורה, והחיוב מהתורה הוא רק במצבים מיוחדים ויוצאי דופן כאשר אדם נמצא בצרה או נזקק לסיוע מלמעלה. זהו התיאור שעולה גם מתפילת שלמה בחנוכת בית המקדש שהיא אחד הנאומים היפים בתנ"ך: אנשים באים למקדש להתפלל על צרותיהם ולבקש את צורכיהם, בפרט ובכלל.² לפי זה, אדם שפונה לאלוקיו שלא מתוך מצוקה או צורך מיוחד, איננו מקיים בכך את מצוות התורה.

אלא שבעיקרה ובשורשה הפנימי, יש לתפילה תפקיד מיוחד שאין לשאר המצוות. התלמוד מקביל בין רמ"ח מצוות העשה לרמ"ח האיברים בגוף האדם,³ וההגדרה ההלכתית לאבר בהקשר זה היא עצם המכוסה בבשר.⁴ מבחינה זו, הלב והמוח למשל אינם נמנים במניין האיברים, עם כל חשיבותם לקיום הגוף, מפני שאין בתוכם עצמות. בדומה לכך מוסבר במאמרי חסידות שכל מצווה מכוונת כנגד איבר אחד בגוף האדם למטה, וכנגדו בגוף המלך העליון, כביכול, ואילו התפילה בהיבט הפנימי שלה היא כנגד חוט השדרה.⁵ להבדיל מעמוד השדרה, שחוליותיו נמנות במניין האיברים, חוט השדרה איננו איבר בגוף. הוא צינור החיים המקשר את כל האיברים עם המוח והופך אותם ליחידה אחת, ובדומה לכך תפקידה הפנימי של התפילה הוא לקשר את המצוות עם הקב"ה. המצוות מצד עצמן תלויות במעשה, ואילו התפילה היא נקודת הכוונה שבתוכן, הנקודה שבה האני פונה ישירות אל הקב"ה ומתייחס אליו, ולכן היא מזרימה חיות אלוקית בתודעתו של האדם, במעשי המצוות שלו ובכל העולמות כולם. זהו שורשה האמיתי של מצוות התפילה.

2. מלכים א ח.

3. מכות כג,ב.

4. משנה אהלות א,ח.

5. לקוטי תורה בלק ע,ד-עא,א.

פרק א

הדיון הארוך והיסודי במצוות התפילה פותח בהיבט
ההלכתי של המצווה.

בְּשֵׁרֵשׁ מִצְוַת הַתְּפִלָּה יֵשׁ מַחְלֻקַת בֵּין הַפּוֹסְקִים אִם הוּא מִצְוַת עֲשֵׂה מְדֹאֲרֵיתָא אוּ מְדֻרְבְּנָן, וְכִמּוֹ שֶׁהוּבָא בְּסֵפֶר הַחִינוּךְ מִצְוַה תל"ג. וְהִנֵּה רֹב מוֹנֵי הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ הַסֵּמ"ק וְהַרְשֵׁב"ץ (וְכֵן דַּעַת הַרַמְבַּ"ן בַּחִינוּךְ שָׁם), הֶעֱלוּ דֵּהתְּפִלָּה בְּכָל יוֹם וְהִנּוּסַח הַתְּפִלָּה הוּא מִצְוַה מְדֻרְבְּנָן. אֵךְ מְדֹאֲרֵיתָא הוּא הַמִּצְוַה שֶׁיִּתְּפַלֵּל הָאָדָם וַיִּבְקֶשׁ בְּעֵת מִן הַעֲתִים אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ לְדַבֵּר מִן הַדְּבָרִים, כְּמוֹ בְּעֵת צָרָה וְכִיּוֹצֵא, אִזְּ הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה מְדֹאֲרֵיתָא, שְׁצִיּוֹנֵי הַשֵּׁם יִתְּבַרַךְ בְּזֶה שֶׁיִּבְקֶשׁ הָאָדָם זֶה מִמֶּנּוּ יִתְּבַרַךְ לְבָד שְׁיִוָּשִׁיעוּ עַל זֶה.

— חיוב התפילה מן התורה —

בְּשֵׁרֵשׁ מִצְוַת הַתְּפִלָּה יֵשׁ מַחְלֻקַת בֵּין הַפּוֹסְקִים, פּוֹסְקֵי הַהִלְכָה, אִם הוּא מִצְוַת עֲשֵׂה מְדֹאֲרֵיתָא, וְאִזְּ הִיא נִמְנִיית בַּמִּנְיִין הַמִּצְוֹת מִן הַתּוֹרָה, אוּ שֶׁהִיא רַק מִצְוָה מְדֻרְבְּנָן, מְדַבְּרֵי חֲכָמִים. וְכִמּוֹ שֶׁהוּבָא בְּסֵפֶר הַחִינוּךְ מִצְוַה תל"ג. שֵׁם נִזְכַּר שֶׁנִּחְלַקוּ בַּעֲנִיִין זֶה הַרַמְבַּ"ם וְהַרַמְבַּ"ן: לַדַּעַת הַרַמְבַּ"ם יֵשׁ מִצְוָה מֵהַתּוֹרָה לְהַתְּפַלֵּל בְּכָל יוֹם, וְאִילוּ לַדַּעַת הַרַמְבַּ"ן הַתְּפִלָּה הַקְּבועָה בְּכָל יוֹם הִיא מְדַרְבְּנָן.

וְהִנֵּה רֹב מוֹנֵי הַמִּצְוֹת כְּמוֹ הַסֵּמ"ק (סֵפֶר מִצְוֹת קטן) וְהַרְשֵׁב"ץ (ר' שִׁמְעוֹן בֶּן צִמְחִי)² (וְכֵן דַּעַת הַרַמְבַּ"ן שֶׁהוּבָא בְּסֵפֶר הַחִינוּךְ שָׁם), הֶעֱלוּ, הִגִּיעוּ לְמַסְקָנָה, דֵּהתְּפִלָּה בְּכָל יוֹם וְהִנּוּסַח שֶׁל הַתְּפִלָּה הוּא מִצְוַה מְדֻרְבְּנָן. לַדַּעַתְּם, עֲצַם הַחִיּוּב לְהַתְּפַלֵּל בְּכָל יוֹם הוּא מִצְוָה מְדַבְּרֵי חֲכָמִים, וְכָל שֶׁכֵּן נוֹסַח הַתְּפִלָּה. אֵךְ מְדֹאֲרֵיתָא, הַחִיּוּב מֵהַתּוֹרָה שֶׁקְּשׁוּר בְּזֶה, הוּא הַמִּצְוַה שֶׁיִּתְּפַלֵּל הָאָדָם וַיִּבְקֶשׁ בְּעֵת מִן הַעֲתִים אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ לְדַבֵּר מִן הַדְּבָרִים, כְּמוֹ בְּעֵת צָרָה וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה, אִזְּ הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה מְדֹאֲרֵיתָא, שְׁצִיּוֹנֵי הַשֵּׁם יִתְּבַרַךְ בְּזֶה שֶׁיִּבְקֶשׁ הָאָדָם דַּבֵּר זֶה מִמֶּנּוּ יִתְּבַרַךְ לְבָד שְׁיִוָּשִׁיעוּ עַל זֶה. אִם כֹּן, לְפִי דַעַת זֶה הַמִּצְוָה מִן הַתּוֹרָה הִיא רַק עַל אָדָם שֶׁנִּזְקַק לְדַבֵּר מֵהָ, וְלֹא דוּקָא בַּעַת צָרָה, שִׁיפְנָה אֶל הַקַּב"ה וַיִּבְקֶשׁ זֹאת מִמֶּנּוּ.

1. מצווה יא.

2. ראה זהר הרקיע אות יב.

וְזֶהוּ מְשָׁרְשֵׁי הָאֱמוּנָה, וְהוּא לְפִי שְׁעַל יְדֵי זֶה יֵדַע וַיִּבֶן שְׁהֵשֵׁם יִתְבָּרַךְ הוּא לְבָדוּ הַמְּנַהֵיג עוֹלָמוֹ וּמְשַׁגֵּיחַ בְּכָל פְּרָטֵי בְּרִיּוֹתָיו וְכִי לֹא לְבָדוּ הַיְכוּלָת לְהוֹשִׁיעַ כּו'. וְכִמּוֹ שְׁפָתָב הָרַמְבַּ"ם בְּפִירוּשׁ הַמְּשַׁנִּיּוֹת בְּסִנְהֶדְרִין בְּמִשְׁנַת "כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק" כו', בְּעִקָּר הַחֲמִישִׁי מִן הַי"ג עִקָּרִים שְׁלֹו עֵינֵי שָׁם.

וְזֶהוּ מְשָׁרְשֵׁי הָאֱמוּנָה. הַבְּקֶשָׁה הַזֹּאת קְשׁוּרָה וְנוֹגַעַת לְשׁוֹרְשֵׁי הָאֱמוּנָה. וְהוּא לְפִי שְׁעַל יְדֵי זֶה שֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל בְּעַת צָרָתוֹ אוֹ כְּשֶׁהוּא זָקוּק לְמִשְׁהוֹ, יֵדַע וַיִּבֶן שְׁהֵשֵׁם יִתְבָּרַךְ הוּא לְבָדוּ הַמְּנַהֵיג עוֹלָמוֹ וּמְשַׁגֵּיחַ בְּכָל פְּרָטֵי בְּרִיּוֹתָיו, וְכִי לֹא לְבָדוּ הַיְכוּלָת לְהוֹשִׁיעַ כּו'. הַתְּפִלָּה כִּמּוֹ שֶׁהִיא מִתּוֹאֲרֶת כִּאֲן, הִיא בִּיטוּי שֶׁל אֶחָד מֵעִקָּרֵי הָאֱמוּנָה: שֶׁהַקְּב"ה מְנַהֵיג אֶת הָעוֹלָם, וּמְשַׁגֵּיחַ עַל כָּל פְּרָטֵי הַבְּרוּאִים שְׁבוּ לְדַעַת מִה קוֹרָה לָהֶם. מִי שְׁמֵאֵמִין בְּכך, וּמֵאֵמִין שֶׁהַקְּב"ה גַּם שׁוֹמֵעַ אֶת תְּפִלָּתוֹ, יִכּוֹל לְבַקֵּשׁ עֲזָרָה מִלְּמַעְלָה. עֲנִינָה שֶׁל הַתְּפִלָּה אֵינָנו הַחֹבֶה לְמַלְמֵל כַּךְ וְכַךְ מִיָּלִים בְּקֶצֶב מְסוּיָם – תוֹךְ הַבְּנֵת פִּירוּשׁוֹן אוֹ לֵאלֹא כֹל הַבְּנָה, עִם כּוֹוֹנַת הַלֵּב אוֹ בִּלְעֵדִיהָ – אֵלֹא בְּבִקְשַׁת עֲזָרָה מִהַקְּב"ה בְּדַבָּר מִן הַדְּבָרִים. לְעִנִּיּוֹן זֶה, אֵינִן הַבְּדֵל אִם אָדָם מִבְּקֶשׁ דְּבַר קָטָן אוֹ דְּבַר גְּדוֹל, כִּי בֵּין כַּךְ וּבֵין כַּךְ הוּא מִבְּטָא אֶת תְּפִיסַת הָאֱמוּנָה שֶׁהַקְּב"ה הוּא מְנַהֵיג הָעוֹלָם.

וְכִמּוֹ שְׁפָתָב הָרַמְבַּ"ם בְּפִירוּשׁ הַמְּשַׁנִּיּוֹת בְּסִנְהֶדְרִין, בְּמִשְׁנַת "כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא" כו'.³ פִּירוּשׁ הַרַמְבַּ"ם לְאוֹתָהּ מִשְׁנָה הוּא הַמְּקוֹר לְשִׁלּוּשָׁה עֶשֶׂר עִקָּרֵי הָאֱמוּנָה, וּמִשָּׁם הֵם הוֹעֵתְקוּ לְסִידוּרֵים שְׁוֹנִים. בְּעִקָּר הַחֲמִישִׁי מִן הַי"ג עִקָּרִים שְׁלֹו, מוֹפִיעַ הַרְעִיּוֹן הַזֶּה, עֵינֵי שָׁם. בְּעִקָּר הַחֲמִישִׁי, הַמְּכֹוֹנָה שֵׁם "הִיסוּד הַחֲמִישִׁי", נֵאמַר שֶׁ"אֵינִן מְשַׁפֵּט וְלֹא בַחִירָה אֵלֹא לֹו לְבָדוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ", כְּלוֹמֵר, שֶׁהַקְּב"ה לְבָדוּ הוּא הַשׁוֹלֵט בְּעוֹלָם, וְרַק בִּיכּוּלָתוֹ לְשַׁנּוֹת סְדֵרֵי עוֹלָם. עוֹד נֵאמַר שֵׁם "שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ הוּא הָרְאוּי לְעַבְדוֹ" וּשֶׁ"אֵלִיו בִּלְבַד יִכּוֹוֵנוּ הַמְּחַשְׁבוֹת, וַיִּנְיָחוּ כֹל מִה שְׁזוֹלְתוֹ". בְּאִשֶּׁר הוּא בְּעַל הַיְכוּלָת, רַק אֵלִיו אִפְשֵׁר וְרְאוּי לְהַתְּפַלֵּל וְאֵינִן רְאוּי לְהַתְּפַלֵּל לְזוֹלְתוֹ. לְכֹן, חוֹבַת הַתְּפִלָּה מִן הַתּוֹרָה, הִיא בְּמוֹבֵן הַפְּשׁוּט בִּיטוּי שֶׁל חֵלֶק עִקָּרֵי בְּאֱמוּנָתָנוּ. כֹּל תְּפִלָּה, בֵּין שֶׁהִיא מִתְּקַבֵּלָת וּבֵין שֶׁאֵינָה מִתְּקַבֵּלָת, הִיא הַצְּהָרָה שֶׁהַקְּב"ה יִכּוֹל לְמַלֵּא אֶת הַבְּקֶשָׁה, אִם יִרְצֶה בְּכך. ❁

❁ י"ג עִקָּרֵי הָאֱמוּנָה

שְׁלוּשָׁה עֶשֶׂר עִקָּרֵי הָאֱמוּנָה נִמְנָיִם וּמְנוֹסְחִים בְּהַקְּדַמַת הַרַמְבַּ"ם לְפָרֶק "חֵלֶק" בְּמִסְכַּת סִנְהֶדְרִין. עִקָּרֵי הָאֱמוּנָה נִזְכָּרִים גַּם בְּהַלְכוֹת יְסוּדֵי הַתּוֹרָה

3. מִשְׁנָה סִנְהֶדְרִין י, א.

ועל פי זה פשוט הוא שמצוות התפילה אינה מיוחדת דייקא לכל אשר הוא מקורב ועומד לפני ה', בצדיקים וכיוצא, אלא גם לכל מי שצריך לבקשה מצות עשה שיבקש בקשתו מהשם יתברך, ופעמים יקובל וימולא בקשתו ופעמים לא. והרי זה כמו על דרך משל המוסר בקשה למלך בשר ודם, שיוכל כל איש למסור לו בקשה, אף מפחותי הערך מאד. ואפשר שימלא המלך משאלותיו, כי מטבע

— התפילה שייכת לכל אדם —

ועל פי זה פשוט הוא שמצוות התפילה אינה מיוחדת דייקא לכל אשר הוא מקורב ועומד לפני ה', בצדיקים וכיוצא, אלא גם לכל מי שצריך לבקשה מצות עשה שיבקש בקשתו מהשם יתברך. כיוון שבסופו של דבר, כל עניינה של מצוות התפילה הוא שאם יש לאדם בקשה – הקב"ה הוא הכתובת, אין היא שייכת לצדיקים או לקדושי עליון אלא לכל אדם. בין אם אדם רוצה לזכות בהגדלה, לקבל עוד חפיסת שוקולד או שיתרפא בנו ממחלה אנושה, עליו לפנות אל הקב"ה ולבקש זאת, וכל הבקשות הללו שייכות לגדר של אותה מצוות עשה. ופעמים יקובל וימולא בקשתו ופעמים לא. המצווה היא להגיש בקשה, ומי שעושה זאת תפילתו תפילה, אף על פי שאין שום ערבות שהבקשה אכן תתקבל.

והרי זה כמו על דרך משל לאדם המוסר בקשה למלך בשר ודם. שיוכל כל איש למסור לו בקשה, אף מפחותי הערך מאד, ואפשר שימלא המלך משאלותיו, כי

ובהלכות תשובה שב"משנה תורה", ספר ההלכה הגדול שלו, אך שם לא מופיעה רשימה מסודרת של שלושה עשר עיקרים כמו בפירוש המשניות, וגם הניסוח אינו זהה (ראה הלכות תשובה ג ז-ח). פירוט של עיקרי האמונה מופיע גם במקומות נוספים, כמו בספר העיקרים של ר' יוסף אלבו. שם מדובר על שלושה עיקרי אמונה כלליים, אך לאמיתו של דבר, אין הבדל מהותי בין תפיסתו של הרמב"ם לזו של ספר העיקרים, אלא בשאלה מה נקרא עיקר ומה נקרא מסקנה או הסתעפות (ראה ספר העיקרים א,ג).

נוסח עיקרי האמונה המופיע בסידורים השונים עובד מפירוש המשניות, אך אין הוא נוסח אחיד כלל ועיקר. לאמיתו של דבר, ישנם הבדלים בין סידור לסידור, ולעיתים הם נוצרו רק לפי ראות המדפיסים. גם הניסוח שבפיוט "יגדל", שנהוג לאומרו בכמה מקומות, הוא נוסח בפני עצמו שיש בו שינויים מהותיים. בחלק מהמקרים, הניסוחים השונים מבטאים הבדלים ניכרים בדקות המשמעות הפילוסופית והתאולוגית של העיקרים, ובאומות אחרות פרצו מלחמות עד חורמה על בעיות תאולוגיות מסוג זה.

הטוב והחסד של המלך לשמוע דייקא אל השפלים כו'. ואין לייחס זאת אל ענין ההתקרבות והריחוק כלל, כי אם בבקשה כלליות בדבר גדול כו', אבל לא לפרטי צרכי האדם כו'. וכמו כן הוא יתברך בענין התפלה שמתפללים אליו ומבקשים ממנו הוא שומע תפלת כל פה כו'.

מטבע הטוב והחסד של המלך לשמוע דייקא אל השפלים כו'. ייתכן שהמלך יענה וישמע לבקשתו של מישהו שאיננו רם מעלה ואיננו איש חשוב, דווקא מפני שהוא מסכן, אך גם ייתכן שלא יענה לו. ואין לייחס זאת אל ענין ההתקרבות והריחוק מן המלך כלל, כי אם בבקשה כלליות בדבר גדול כו'. כאשר מדובר בבקשות הנוגעות לכלל או בנושאים הקשורים להיקף הגדול של הממלכה – אז פונים למלך דווקא המקורבים. אבל לא לפרטי צרכי האדם כו', שכל אחד רשאי לבקש על צרכיו, ופעמים הוא נענה.

וכמו כן הוא יתברך נוהג בענין התפלה. מתי יש חשיבות לתפילת הצדיקים, שהרבה מדובר על מעלתה וייחודה?⁴ דווקא בבקשות כלליות. כאשר יש צורך להתפלל על ציבור מישראל, פונים לאדם צדיק, מפני שמניחים שהוא שליח הגון להתפלל עבור אחרים. בכל הנוגע לצרכים פרטיים – כל אחד יכול לבקש, ופעמים הוא אף נענה. כי בעניינים הללו כשמתפללים אליו ומבקשים ממנו הוא שומע תפלת כל פה כו'. כבר דיברו על כך שבביתו "תפילת כל פה" יש צד מסוים של הנמכה. לא נאמר שהוא שומע "תפילת כל אדם", אלא "תפילת כל פה"; כל מה שהברייה הזו צריכה כדי להתפלל הוא שיהיה לה פה לבקש ותו לא.⁵ אם אדם התפלל ונענה, אין זאת אומרת שהוא צדיק יותר גדול או רשע יותר קטן. לכל אחד יש רשות להגיש בקשה, והקב"ה יכול להיענות לו מאיזה טעם שיהיה לפי ראות עיניו, בין אם הוא ראוי ובין אם איננו ראוי. התפילה היא מצוות עשה בפני עצמה המוטלת על כל אדם, ותמציתה היא שכשמישהו נמצא בעת צרה וצוקה או בעת צורך ויש לו מה לבקש, עליו לפנות אל הקב"ה.

מכאן נובעת גם התפיסה המהותית של עבודה זרה, כבקשה או שבח המופנים לכל גורם מלבד הקב"ה.⁶ כאשר אדם פונה לשגריר של מעצמה זרה ומבקש את עזרתו, יש בכך צד של מרידה במלכות. אין זה משנה אם הבקשה מוצדקת או בלתי מוצדקת, וייתכן אף שהנמען איננו יכול לעשות דבר בנידון, אבל עצם הפנייה לכוח

4. ראה משלי טו, ח; טו, כט; יבמות סד, א; תולדות יעקב יוסף שופטים; ליקוטי תורה נשא כו, א ועוד הרבה.

5. צדיק אחד היה אומר שצריך לקרוא "תפילת כל פההה" (פ' רפוייה), במובן שאפילו תפילה של מאוס שבמאוסים הקב"ה שומע.

6. כפי שכותב הרמב"ם בעיקר החמישי שם. וראה גם הלכות עבודה זרה א, ב-ג.

אחר מביעה נקודה של אמון, והיא היא הבעיה. כיוצא בזה, יש היבט מסוים של מרד שמבטא אדם שאיננו מתפלל כלל, או שאיננו מתפלל לקב"ה.

רבים דנו בהקשר הזה בהדרכה המופיעה בתהילים: "אל תבטחו בנדיבים, בבן אדם שאין לו תשועה"⁷. באיזו מידה מותר בכלל לבקש את עזרתם של בני אדם? האם מי שמבקש סיוע מפלוני, ומניח שבידו מצוי הכוח לפעול ולשנות את מצבו, אין פגם של 'שיתוף' באמונתו?⁸ יש סיפור מפורסם על אחד האדמו"רים שבא אליו מישהו מחסידיו, ואמר לו שהוא זקוק בדחיפות לסכום כסף נכבד. כתב לו הרבי מכתב המלצה לאחד הגבירים הגדולים, שהיה גם קרוב של הרבי וגם חסיד נלהב שלו. האיש מגיע אל הגביר ומגיש לו את מכתב ההמלצה, אך כשהגביר קורא את המכתב הוא מגיב תגובה מאוד צוננת: 'אולי, עלי לחשוב על זה, תחזור בעוד כמה ימים'. האיש שהיה בטוח שכל בעיותיו ייפתרו כהרף עין, יוצא במצב רוח נורא ואיום, ומסתובב כל אותם הימים טרוד ומדוכדך ודואג מה יהיה. לבסוף הוא חוזר אל הגביר, משוכנע שלא מכאן תבוא ישועתו, ולהפתעתו הגביר מוציא את מלוא הסכום ונותן לו בסבר פנים יפות. 'אם כך', הוא שואל בפליאה, 'מדוע דחית אותי בתחילה?' עונה לו הגביר: 'פשוט מאוד. כשהגעת ובידך מכתב מהרבי הקדוש אל הגביר הגדול, היית בטוח שהמכתב יפעל את פעולתו תכף ומיד, ושכחת שיש בורא לעולם. רציתי לעכב אותך כמה ימים כדי שתזכר מי מנהיג את העולם ומניין באמת מגיעה הישועה'. הזיכרון הזה הוא חלק מהותי מגדרי אמונת ישראל.

פרק זה הוא למעשה הקדמה שמשמשת מסגרת הלכתית לדיון, ומכאן פונה המחבר למושגים, לתפיסות ולשאלות השייכים לעולם הקבלה.

7. תהילים קמו,ג וראה רד"ק שם; חובת הלבבות שער הבטחון ג; מנורת המאור פרק יד; אדרת אליהו איוב ו,ח.

8. ראה סוכה מה,ב: "כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר בלתי לה' לבדו". וראה עוד: המספיק לעובדי ה', פרק על הביטחון, החלק השני; מגדל עוז, בית מידות – עליית הבטחון ט.